

Fazileta Hafizović

POSJEDI ZVANIČNIKA I NJIHOVIH PORODICA U KLIŠKOM SANDŽAKU U XVI STOLJEĆU

Rezime

Pripadnici sloja funkcionera u osmanskoj vlasti već su po svojim funkcijama, koje su obavljali za državu na različitim nivoima te vlasti, dobivali na posjedovanje lena koja su odgovarala važnosti njihove funkcije. Njihovi položaji su im omogućavali i da dođu do posjeda druge vrste, kao što su čifluci i slično, tako da se njihovo bogatstvo povećavalo i na taj način. Najveće posjede su svakako imali sandžak-bezi, a zatim funkcioneri po položaju ispod njihovog. Oni su imali priliku da posjede obezbijede i članovima svoje porodice, tako da se najčešće i porodica uspinjala kako je napredovao njen najistaknutiji član.

U ovom radu su doneseni konkretni primjeri koji se navode u osmanskim izvorima, tako da on predstavlja nove priloge historiji značajnih porodica u Kliškom sandžaku u XVI i početkom XVII stoljeća.

Ključne riječi: *historija, Osmansko Carstvo, ejalet Bosna, Kliški sandžak, funkcioneri i posjedi.*

Dio I

UDOSADAŠNJIM ISTRAŽIVANJIMA HISTORIJE Bosanskog ejaleta/pašaluka, koji je obuhvaćao današnju Bosnu i Hercegovinu, dijelove jugozapadne Srbije i dijelove Hrvatske (Dalmacija i Lika, a povremeno i Slavonija), pitanju lokalnih elita posvećen je mali broj radova. Ovaj rad se bavi upravo tim pitanjem na području Kliškog sandžaka, koji je zahvatao veliko područje srednje i zapadne Bosne, te Dalmacije i Like, s tim što treba napomenuti da su mnogi pripadnici osmanske elite, u ovom slučaju osmanski zvaničnici, koji su u navedenom području imali svoje posjede, ustvari stanovali i obnašali svoje funkcije drugdje u Carstvu.

Pored dosad objavljenih radova, koji donose podatke o zvaničnicima i njihovim posjedima u okviru analize drugih tema, kao što je, naprimjer, vojno ustrojstvo Kliškog sandžaka, njegova ekonomska historija i drugo, analiza koja slijedi baviće se zvaničnicima i njihovim posjedima najvećim dijelom na osnovu sljedećih osmanskih poreznih knjiga: osmanski katastarski popisi, opširni i sumarni, zatim zapisnici carskog vijeća, zbirke zakona, i tome slično.¹

Uvidom u ove deftere moguće je doći do velikog broja podataka, budući da su osmanski činovnici, koji su sačinjavali ove knjige, prilično redovito bilježili i prezimena zvaničnika, za razliku od prezimena poreskih obveznika. Time, kao i brojnim podacima o njihovim timarima i zeametima, kao i raznim vrstama posjeda, otvara se mogućnost analize njihovih ukupnih prihoda i njihovom vlastitom učešću u stvaranju osobnog i porodičnog bogatstva. Ovo je osobito značajno i zbog toga što je broj narativnih izvora, na osnovu kojih se obično istražuju biografije zvaničnika i historije porodica, za područje Kliškog sandžaka vrlo mali. Narativni izvori, tj. osmanske hronike, rijetko zahvaćaju područje Kliškoga sandžaka, budući da na ovoj teritoriji nije bilo sultanskih pohoda, koji su obično privlačili pažnju osmanskih hroničara. Veći dio

¹ Istanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi (dalje: BOA), Tapu Tahrir Defteri (dalje: TD) No. 56 - Sumarni popis Bosanskog sandžaka iz 1516. godine; BOA, TD No. 440 - Opširni popis posadnika tvrđava Kliškog sandžaka iz 1550. godine; BOA, TD No. 533 - Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1574. godine; BOA, TD No. 622 - Opširni popis sandžaka Klis i Krka iz 1585. godine; Ankara Tapu ve Kadastro Arsivi (dalje: TK) TD 475 - Opširni popis sandžaka Klis i Krka iz 1604. godine;

ovog sandžaka osvojile su vojne jedinice bosanskog i hercegovačkog sandžak-bega, dakle bez učešća sultana.

Od važnijih osmanskih historija samo Celâlzâde Mustafa nešto detaljnije bilježi događaje na ovome području u XVI stoljeću, međutim, njegov opis je sažet i ne pruža podatke o zvaničnicima, kakve daju osmanski poreski defteri.

Uz ove deftere u radu su korišteni i podaci iz Muhimme deftera za XVI i XVII stoljeće².

U katastarskim popisima sandžaka iz XVI i XVII stoljeća, pored raje – poreskih obveznika, upisivane su i značajne ličnosti, koje su vršile različite dužnosti i bile u administrativnom i vojnom sistemu Osmanskog Carstva. Takve ličnosti, dakako, nisu bile poreski obveznici i u popisima su se nalazile iz sasvim drugih razloga. Kao dužnosnici predstavljali su elitu toga Carstva, a bili su također i posjednici različitih zemljišnih posjeda u određenom sandžaku. Ove dvije činjenice su zapravo proisticale jedna iz druge: za vršenje dužnosti pojedinci su dobivali posjede, a zatim ih još dodatno uvećavali na osnovu stečenih prihoda. Lični angažman u smislu iskazivanja posebne hrabrosti i junaštva donosio je pojedincima ponekad i izrazitu imovinsku korist. Tako se, naprimjer, u registru *Muhimme defteri* iz godine 1619. spominje slučaj izvjesnog Ibrahima sina Muse, uz čije ime stoji epitet “ugledni” kao uživatelja zeameta u nahiji Livno. Taj je zeamet dobio *zaslugama stečenim u ratu protiv neprijatelja*, dok je *za zasluge u suzbijanju hajdučije po selima* dobio dodatne prihode kao dodatak zeametu³. U drugom slučaju, koji je u istom registru zabilježen 1601. godine, Mahmud sin Turhanov ima zeamet u nahiji Sarajevo, kojega je stekao tako što je *za gore spomenutoga Mahmuda sina Turhanova nekoliko puta podnošen izvještaj o njegovim stečenim zaslugama, pa mu je svaki put davat po jedan timar, tako da svi ukupno čine jedan zeamet od 28.000 akči*.⁴ Već ugledne ličnosti dobivale su nove posjede uz već postojeće svoje zeamete, dok su anonimusi, krećući od sasvim malog posjeda, mogli tako zaslužiti zeamet.

² U Orijentalnom institutu u Sarajevu nalaze se u rukopisu regesta – prijevodi Muhimme deftera koje je sačinio Abdullah Polimac.

³ Muhimme defteri I/2, 110-1. Prijevodi A. Polimca. Kopije prijevoda u Orijentalnom institutu u Sarajevu /paginacija svih citiranih dokumenata prema autoru prijevoda/.

⁴ Muhimme defteri I/2, 134-2.

Posjedi su nakon smrti prvobitnog vlasnika najčešće ostajali u okviru porodice, jer su i ostali članovi, djeca, braća, također bili uključeni u sisteme Carstva. Osim toga, postojale su i druge okolnosti, određene zakonske odredbe, koje su omogućavale da jedan posjed u ovim krajevima Carstva ostane u vlasništvu jedne porodice.⁵ U slučajevima kad nije bilo muških nasljednika, posjede su nasljeđivale žene iz dotične porodice. One su, pored toga, mogle imati i svoje vlastite posjede, pogotovo kad se radilo o kćerima ili suprugama visokih zvaničnika⁶.

I na primjeru Kliškoga sandžaka vidimo da su timari, posjedi ili dijelovi posjeda pripadali određenim porodicama upravo decenijama, jer se spominju u njihovom vlasništvu kroz sve popise, počevši od popisa Bosanskog sandžaka iz 1516. godine, u kojemu su ova područja tada bila popisana. Prema tome možemo zaključiti da su takvi timari i zeameti zapravo bili *odžakluci* i prije ozvaničenja ove ustanove. Istina, pripadnici tih porodica vlasnika su najčešće i dalje obavljali značajne funkcije u sistemu uprave, ili pak u vojsci, pa je i to bio razlog što su i dalje posjedovali navedena dobra⁷.

Nasuprot tome, vidljiva je jaka fleksibilnost kod posjedovanja timara, a posebno čifluka, jer se kod ovih zadnjih primjećuje da su često mijenjali vlasnike. Ima slučajeva da jedan čifluk pripada određenim licima i/ili njihovim potomcima kroz više popisa, ali se najčešće dešava da je posjednik čifluka u svakom popisu drugo lice. To je bilo sasvim jasno u slučajevima kada su posjednici bili vojna lica: oni su svakim premještanjem najčešće bili udaljavani od tih svojih posjeda, pa su se trudili da ih zamijene za druge u blizini novog mjesta službovanja.

Faktor geografskog položaja posjeda svakako je bio značajan za vlasnika posjeda, kako zbog kontrole sakupljanja, tako i zbog korištenja prihoda. Zbog toga su pojedinci nastojali da se u službi nađu što bliže

⁵ *Kanuni i kanun-name za bosanski, hercegovački, zvornički, kliški, crnogorski i skadarski sandžak*, Sarajevo 1957., str. 26; N. Filipović, "Odžakluk-timari u Bosni i Hercegovini", POF V/1954-55., Sarajevo 1955.

⁶ Primjer tome može se naći u radu Snježane Buzov, "Kad su gospođe Sejdića i Fatima imale mlinove na Krki: o (preko)graničnoj ekonomiji u Skradinskoj nahiji", *Godišnjak Titius*, god. 2, br. 2, Split 2009. godine.

⁷ Nakon što je umro jedan nosilac timara, ovdje za primjer u nahiji Mileševo u sandžaku Hercegovina, zaimi i spahije su potvrdili da je njegov sin *dorastao oružju*, te da posjeduje očev berat. Na osnovu ove dvije činjenice dodijeljen mu je timar. Muhimme defteri I/2, 136-3 i 4. Prijevod A. Polimca.

posjedima, pa ponekad izgleda da se neki ljudi samo rotiraju na istim položajima, a u različitim sandžacima⁸.

U ovom radu će biti obrađeni konkretni podaci navedeni u više osmanskih popisnih deftera, koji se odnose na zemljišne posjede, i to na teritoriji cijelog Kliškog sandžaka. Posjedovanje zemljišta bio je prvi i najvažniji način osiguravanja životne egzistencije: bilo da se radi o preživljavanju⁹, bilo o bogaćenju, što je slučaj kod funkcionera, elite. Kod ove druge skupine se upravo radilo o bogaćenju, jer im je posjedovanje velikih zemljišnih posjeda omogućavalo i da kreću u složenije finansijske transakcije. Načine bogaćenja krajiške elite, na primjeru Jadranskog zaleđa, dijela Kliškog sandžaka, prikazala je u svom radu Kornelija Jurin Starčević.¹⁰ Međutim, svi spomenuti načini bogaćenja, navedeni u spomenutom radu, mogli su se, u ovom ili onom vidu, pronaći i u drugim dijelovima Sandžaka, a naravno i šire. U analizi koja slijedi pažnja će biti posvećena karakteristikama Kliškog sandžaka u pogledu bogaćenja lokalnih zvaničnika kroz stavku zemljišnih posjeda.

Veziri

Od osvojenja dijelova teritorije, na kojoj je kasnije formiran Kliški sandžak, tj. još iz razdoblja vladavine Mehmeda II Fatiha, visoki su osmanski zvaničnici dobivali prihode u okviru zeameta, koji su obu-

⁸ Za primjer, Ferhad-beg Sokolović je, prije položaja bosanskog beglerbega, obnašao položaje bosanskog, kliškog, pakračkog i požeškog sandžak-bega; Malkoč-beg je bio bosanski, kliški i hercegovački sandžak-beg.

⁹ O preživljavanju se sigurno radi kada posadnik ima timar sa prihodom od 700 akči, kakav je slučaj sa velikim brojem posadnika u tvrđavama Kliškog sandžaka, koji su popisani 1550. godine u posebnom popisu: Istanbul BOA, TD. No. 440, na više mjesta. I u sumarnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1516. godine, u koji su unesena i neka područja koja su kasnije bila u sastavu Kliškog sandžaka, bilo je slučajeva da posadnici imaju timare sa sasvim malim prihodima: dvojica posadnika tvrđave Višegrad imaju zasebne timare sa prihodom od po 750 akči, dok treći posadnik, bez postojanja bilo kakvog objašnjenja, ima timar od 1400 akči, što je inače bio uobičajen iznos timara za posadnike. BOA, TD. No. 56/127. Dotle je kuhar Ahmed, u službi Jakub-paše, imao timar od 7647 akči. Isti defter, str. 81.

Paginacija spomenutoga deftera izvršena je prema fotokopijama koje se nalaze u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

¹⁰ Kornelija Jurin Starčević, "Krajiške elite i izvori prihoda: primjer Jadranskog zaleđa u 16. i 17. stoljeću", POF 55/2005, Sarajevo, 2006., str. 243-266.

hvatali i krajnji zapad Carstva. Tako je Skender-paša, istaknuti ratnik u vrijeme sultana Fatiha, učešćem, zajedno sa sultanom, u osvajanju Bosne, stekao u Bosni znatne posjede. Nakon toga je u tri navrata bio bosanski sandžak-beg. Vezinom je imenovan za vrijeme vladavine sultana Bajezida II.¹¹

Kako je po sultanovoj naredbi osvojio Akhisar i duže vremena upravljao tim predjelima¹², tu je imao i svoj odžak i zeamet. Kada je postavljen za vezira, poklonio je svoj zeamet Vesela Straža, u nahiji Uskoplje, svome sinu Mustafa-begu. Mustafa-beg je, pak, taj svoj posjed uvakufio.¹³ Uz to su se u okolini nalazili i vakufski posjedi njegovog oca, Skender-paše. Prihodi sa ovih posjeda sina i oca bili su namijenjeni njihovim zadužbinama koje su dali podići u Sarajevu: tekija, musafir-hana i imaret, te džamija i mekteb. Vesela Straža se u svim spomenutim popisima navodi kao selo, iako je imala dosta brojno muslimansko stanovništvo. Vjerovatno je činjenica da se radi o vakufu dovela do toga da naselje nije mijenjalo status, uprkos stvarnim mogućnostima. Naizgled se čini da u Veseloj Straži nije bilo ni džamije, ali kako se u popisima iz druge polovice XVI stoljeća kao prvi stanovnik uvijek navodi imam, Isa hadže ili mevlana Isa hadže, a i po prirodi stvari, u naselju je morao postojati bar jedan mesdžid.¹⁴

Među ličnostima koje su u Osmanskoj Državi zauzimale najviše položaje svakako je bio Rustem-paša, koji je imao velike posjede na području Kliškog sandžaka. Rustem-paša, oko čijeg porijekla postoji više verzija, bio je veliki vezir i zet sultana Sulejmana Kanunija¹⁵. Njegov posjed, koji je pretvoren u vakuf, obuhvatao je skoro čitavu nahiju

¹¹ S. Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini*, Sarajevo, Svjetlost 1986., str. 423-424.

¹² S. Kemura, *Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe*, II, str. 215.

¹³ BOA TD No. 533/143-145; 622/140-141; TK TD No 475/77-79.

¹⁴ Isa-hodža je mogao biti imam i u nekoj od okolnih kasaba, iako je vjerovatnije da je bio imam mesdžida. Godine 1604. on ili više nije živ ili je otišao iz sela, jer se baština pod njegovim imenom tada nalazi u rukama stanovnika sela. TK, TD No. 475/77.

¹⁵ Bašagić za Rustem-pašu, kojega spominje pod nazivom *Rustem-paša Hrvat*, kaže da je po svoj prilici rodom iz Skradina u Dalmaciji, te da je imao brata kapetana Sinana, takođe na visokom položaju. S. Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini*, str. 417. Rustem-paša je umro 1561. godine.

tvrđave Klis, a sastojao se od čifluka i vodenica¹⁶. Nije navedeno čemu je namijenjen prihod vakufa, ali kako je Rustem-paša, uz poznatu Rustem-pašinu džamiju u Istanbulu, jedinstvenu po korištenoj keramici, podigao veliki broj džamija, hamama, bezistana – jedan u Sarajevu, i drugih korisnih objekata, što u prijestonici, što širom Carevine, svakako je išao u taj fond.

Porodica Rustem-paše je tipičan primjer porodice u usponu u ovom periodu: osim Rustem-paše, koji je bio uspješan i kao vojnik i još više kao državnik, i njegova su braća bila na istaknutim položajima. I oni su veliki dio svoga bogatstva dali u utilitarne svrhe.¹⁷

Sandžak-bezi

Sandžak-bezi su kao visoki funkcioneri imali i visoke prihode, koji su im omogućavali da se značajno obogate, a takođe su imali i priliku da dodatno povećaju svoj imetak velikim zakupima i slično. Po pravilu su oni za obavljanje svoje funkcije uživali hasove, koji su se mogli značajno razlikovati po visini prihoda.¹⁸

Jedna od najznačajnijih ličnosti u historiji Bosne i Hercegovine, **Gazi Husrev-beg**, spominje se na više mjesta u ovim popisima, iako nije bio kliški, nego bosanski sandžak-beg. Gazi Husrev-beg je imao značajnu ulogu u osvajanju Klisa i područja na toj strani, pa je on najbolji primjer za to kako se ličnim sposobnostima, među koje svakako spada i hrabrost, povećava vlastiti imetak. On sam je dao prijedlog da se osnuje Kliški sandžak. Posjede koje je ovdje stekao, namijenio je za dobrotvorne svrhe. Prihodi su bili namijenjeni Gazijinom vakufu u Sarajevu: za džamiju,

¹⁶ BOA, TD No. 622/235.

¹⁷ Gore spomenuti Sinan-kapetan bio je hercegovački sandžak-beg 1548. godine. Bašagić, *Znameniti*, str 422. Zatim, u vakufnami znamenitog mostarskog vakifa Karadžoz-bega, koji potiče iz Potoka pored Mostara, navodi se da je on brat Rustem-pašin. *Vakufname iz Bosne i Hercegovine XV i XVI stoljeće*, Orijentalni institut Sarajevo, 1978, str. 160. Osim toga, u opširnim popisima Klisa se počevši već od 1574. godine u Akhisaru navodi džamija koju je dao podići Bali-aga, brat umrlog Rustem-paše. BOA, TD No. 533/105, te 622/95 i TK, TD No. 475/53.

¹⁸ Mustafa-paša, zapovjednik live Bosne, godine 1516. imao je has u visini od 739.593 akče. BOA, TD No. 56/22. Ahmed-beg, zapovjednik live Klis, imao je 1550. godine has od 301.264 akče. *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, obradili F. Dž. Spaho i A. Aličić, Orijentalni institut, Sarajevo 2007, (dalje: F. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*), str. 107.

imaret, medresu, hanikah, itd. U okviru vakufa se nalazilo više sela, čiji su stanovnici plaćali filuriju u različitim iznosima, ali općenito nižim od redovnih. Vjerovatni razlog za ovu mjeru mogla bi biti potreba da se to stanovništvo nešto sigurnije veže za zemlju i da ne bježi odatle, kakvih se slučajeva susreće prilično često. Sa istom namjerom su vakufska sela dobila oslobođenje i od različitih drugih nameta, jer je bježanjem raje, prouzrokovanim prevelikim opterećenjima, nastajala šteta po sami vakuf.¹⁹ Međutim, ovaj prostor je i bez takvih opterećenja bio težak za život: u ovo doba se Kožulova, odnosno Kožulovo polje, sa susjednim dijelovima, navodi kao prostor “*gdje su činjene bezgranične pljačke*”.²⁰ Uskoci su bezobzirno harali ovim predjelima, te su teške brige i probleme zadavali ne samo Osmanlijama, nego i Mlečanima.²¹ Ova činjenica je sigurno morala imati svoj odraz na statusu stanovništva i njihovom poreskom opterećenju.

Osim ovih problema na terenu javlja se i problem kojega je zapravo prouzročila sama administracija koja nije imala sposobnosti da uvidi do čega određeni propusti mogu dovesti, a ni snage da ih ispravi kad su već otkriveni. Naime, neki zaimi i timarnici, zatim tvrđavski dizdari i “još neki drugi”, od kojih su neki navedeni i imenom, tvrde da su određeni posjedi, koji se nalaze u granicama Gazi Husrev-begovog vakufa, zapravo u njihovom vlasništvu, jer su to čifluci vezani za tapije. Međutim, na osnovu carske mulkname ispostavilo se da su njihove žalbe i riječi suprotne Šerijatu i hududnami, tako da je donesena zapovijed da se spomenuta sela i mezre u potpunosti vrate u spomenuti vakuf, a izričito su opomenuti “emiri i zaimi i timarnici i tvrđavske age” da se ni na koji način ne upliću u posjede navedenog vakufa.²² Suvišno je i spomenuti da navedeni nisu poslušali naredbu.

¹⁹ Muhimme defteri I/1, 48-3, iz 1564. godine, prijevod A. Polimca.

²⁰ B. Hrabak, “Vlaška i uskočka kretanja u severnoj Dalmaciji u XVI stoleću”, *Benkovački kraj kroz vijekove* – Zbornik 2, Benkovac 1988., str. 165.

²¹ Isto.

²² Greška, koja je omogućila ove i slične manipulacije, načinjena je dosta rano. Naime, već se u muhimme-defteru iz 1563-4. godine donosi zapovijest upućena bosanskom begu i sarajevskom kadiji, u kojoj se navodi da su zemlje čifluka i mezri u nahiji Nadin date kao timarske, a kasnije je ustanovljeno da su to zapravo vakufske zemlje. Iako je tada rečeno da je zemlja vraćena vakufu i upisana kao vakufska, a uživaocima timara naređeno da se više ne smiju u to miješati, iz kasnijih popisa se vidi da oni nisu odustajali od pokušaja da tu zemlju zadrže za sebe, sve dok je osmanska vlast trajala na

Čifluk nahija Kožulova se na isti način spominje i u sljedeća dva popisa ovoga sandžaka, iz 1586. i 1604. godine²³.

Ferhad-paša Sokolović, prvi beglerbeg Bosne, upravljao je jedno vrijeme i Kliškim sandžakom, u kojem je posjedovao određena dobra, koja je dobio kao nagradu za svoju ulogu u proširenju teritorija sandžaka²⁴. I on je te posjede namijenio u dobrotvorne svrhe, pa je uvakufio veliki čifluk Tinj, koji se sastojao od 10 pojedinačnih mezri: "Njegove prihode uvakufio je za džamiju i mekteb, koje je u Božije ime podigao u kasabi Zemunik u nahiji Kotari, kao i za džamiju i njene potrebe, koju je oživio u kasabi Hrvace, te za službenike mekteba u tvrđavi Vrana."²⁵ Kako je ovaj posjed bio blizu mora, u isturenom graničnom području, nije ga bilo moguće obrađivati kako treba, tako da je određeno da se od njega uzima 800 akči kao globalan iznos filurije²⁶. Ovaj je iznos 1604. godine porastao na 2000 akči²⁷. Taj iznos bi trebalo da bude jedna

ovom području. Muhimme defteri I/1, 26-2, prijevod A. Polimca.

Gazi Husrev-begov vakuf je u isto vrijeme, samo četvrtinu stoljeća nakon uspostavljanja, doživljavao teške trenutke i u samom sjedištu, u Sarajevu. Čak je nestajala i gotovina, a o drugim mahinacijama da se ne govori. Sultan je naredio sarajevskom muftiji i sarajevskom kadiji da izvide i riješe tu situaciju. Muhimme defteri I/1, 48-1, iz 1564. godine, prijevod A. Polimca.

²³ BOA, TD No. 622/446 i Ankara Tapu ve Kadastro Ar. /dalje TK, TD No. 475/304.

²⁴ Ferhad-paša je ta područja osvojio u toku Ciparskog rata, a nakon sklopljenog mira nametnuo je liniju razgraničenja između Osmanske Države i Mletačke Republike. Kako je ta linija bila izrazito nepovoljna po Mlečane, oni su, tražeći rješenje kako da to isprave, na razne načine pokušavali da podmite Ferhad-bega, ali nisu uspjeli u tome. S. M. Traljić, "Tursko-mletačke granice u Dalmaciji u XVI i XVII stoljeću", *Radovi JAZU u Zadru*, sv. XX, Zadar 1973., str. 451.

²⁵ BOA, TD No. 622/407-418 i TK, TD No. 475/274-280.

²⁶ BOA, TD No. 622/418. Broj je ispisan sijakatom na oba mjesta – u nahiji Kožulova i nahiji Kotar – ali je cifra jasno čitljiva.

²⁷ F. Dž. Spaho, "Vakufi i vakifi u jugozapadnoj Bosni i Dalmaciji", *Anali GHB IX-X*, Sarajevo, 1983., str. 90. Osim toga, objavljena je i vakufnama ovog vakufa: A. Muftić, "Moschee und Stiftung Ferhad-Paša's in Banja Luka", Leipzig 1941.; H. Škapur, "Ferhad-paša Sokolović i njegove zadužbine", *Glasnik VIS-a*, Sarajevo 1967., br. 1-2, 3-4, 5-6, 7-8 i 9-10; *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijek)*, Orijentalni institut, Sarajevo 1985., 217-233. U ovom zadnjem izdanju načinjene su mnogobrojne štamparske greške i propusti (između ostalog, iz teksta vakufname Ferhad-paše Sokolovića ispušten je hamam), vjerovatno zbog ručnog slaganja teksta. Saradnici su pripremili ispravke, svako za dio koji je obradio, ali *Errata*, iz nama nepoznatih razloga, nisu nikad štampana.

osmina ukupnih prihoda koji bi se mogli ostvariti na spomenutom čifluku, što znači da je porastao i ukupni prihod.²⁸

Ovaj posjed je upisan i 1586.²⁹ i 1604. godine, i to na oba mjesta na kraju popisa nahije Kožulova, Husrev-begovog vakufa, a zatim detaljnije u nahiji Kotar³⁰.

Prvi kliški sandžak-beg **Murat-beg Tardić**, pratilac i saradnik Gazi Husrev-bega, odigrao je značajnu ulogu u osvajanju ovih područja, te samoga Klisa 1537. godine. Na dužnosti kliškog sandžak-bega on je, prema ranijim podacima, ostao do 1543. godine, kada je imenovan požeškim sandžak-begom³¹. Međutim, na osnovu prvog poznatog popisa požeškog sandžaka iz 1540. godine utvrđeno je da je Murat-beg Tardić, "bivši zapovjednik live Klis", postavljen za sandžak-bega Požege već u septembru 1541. godine. Ova bilješka je naknadno upisana u defter, kao i bilješka u kojoj se on 26. maja 1545. godine spominje kao umrli.³² Kako se zna da se on početkom maja spremao na pohod prema Zagorju, vjerovatno je umro negdje sredinom maja te godine.

Članovi ove porodice posjede su imali u različitim nahijama ovog sandžaka: u nahiji Petrovo polje³³, u nahiji Kosovo³⁴, te posjede u nahiji Skradin, koji su najvećim dijelom uvakufljeni.

²⁸ *Vakufname iz Bosne i Hercegovine...*, str. 221. Legator je odredio i posebno lice kao džabiju – sakupljača prihoda samo za ovaj čifluk. Džabija je za svoj zadatak dobivao pet akči dnevno.

²⁹ BOA, TD No. 622/236.

³⁰ Isto, fo. 446.

³¹ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1983., 65-6.

³² BOA, TD No. 204, fo. 3.

³³ Mezra Kanjani, koja je već od ranije u posjedu Murat-begove porodice, ostala je i dalje u tom statusu, jer se u popisima sandžaka iz 1574. i 1586. godine navodi čifluk Ali-bega, sina Mehmed-bega Muradbegovića (*Murad-beg zade*), nazvan Kadijin brijeg, u selu Kanjani, sa vinogradom, vrtom, livadom, šumom i iskrčenim zemljištem. Još su dva posjeda bila u rukama Murat-begovih potomaka u nahiji Petrovo Polje. Radi se o dva čifluka, koji se 1574. godine nalaze u posjedu Ali-bega i njegovog brata Ahmed-bega, sinova Murat-begovih, dok su 1586. u rukama samo Ali-bega, sina Mehmed-bega Muradbegovića. Ahmed-beg se više ne spominje, tako da se na osnovu ovog popisa ne može reći šta se desilo s njim.

³⁴ Murat-beg je 1550. godine imao i mezru zvanu Biskupija u nahiji Kosovo, u kadiluku Skradin, za koju je utvrđeno da ju je prodao. Međutim, u istom selu je u kasnijim popisima registrovana jedna parcela u posjedu Mihri hatun, sestre umrlog Murat-bega, čiji je prihod vremenom rastao.

Osim toga, i ljudi vezani za ovu porodicu bili su u poziciji da zahvaljujući svojim pretpostavljenim dobiju posjede.³⁵

U posjedu Murat-begovih vakufa “*za časnu džamiju u tvrđavi Klis*” upisana su 3 mlina i 2 stupe na rijeci Bistrici u blizini Livna³⁶, zatim još 6 mlinova na rijeci Stupa u blizini istoimenog sela, nakon toga još 6 mlinova na Slapu na rijeci Krki, u nahiji Skradin³⁷, te parcele Murat-begovog vakufa u polju oko skradinske tvrđave: “*u defter je upisano da vlasniku zemlje iz godine u godinu plaćaju po 20 akči filurije, a ostatak prihoda ostavlja se za vakuf...*” Još su 2 mlina u posjedu ovoga vakufa zabilježena u nahiji Zrmanja, na rijeci Zrmanji, a u blizini tvrđave Obrovac, zajedno sa mlinovima koji su pripadali Gazi Husrev-begovom vakufu, u popisima iz 1574., 1586. i 1604. godine. U vakufsku imovinu je spadao i jedan mlin na rijeci Čikoli.

I funkcioneri vakufa imali su visok položaj: I 1574. i 1586. godine u selu Ciprenić? upisan je posjed upravnika Murat-begovog vakufa, mutevellije Sefera subaše, koji se 1574. godine titulira kao “*mutevelli-i evkaf-i Murat-beg el-merhum*”, dok se već u sljedećem popisu spominje samo pod nazivom “subaša”.³⁸

U popisu iz 1550. godine se spominje više upravnika ovog sandžaka, koji su u livi Klis imali svoje posjede.³⁹

Sandžak-beg kliškog sandžaka bio je i čuveni krajišnik **Malkoč-beg**, sin Kara Osmana, takođe velikog ratnika, rodonačelnika ove porodice, za koju se smatra da je porijeklom upravo iz ovih krajeva. Kara Osman je 1516. godine imao zeamet od 20.364 akče, koji se nalazio u nahijama

³⁵ U posjedu Husejna, oslobođenog Murat-begovog roba, upisana je mezra Kreševo i dio mezre Visoka, u nahiji Sinj. BOA, TD No. 622/300.

³⁶ Godine 1692. je prihod ovih mlinova na rijeci Bistrici dodijeljen glavnom imamu tvrđave u Livnu, čiji je timar uništen “zbog neprijateljskih osvajanja”, znači da se vjerovatno i nalazio na izgubljenom teritoriju. Situacija je očito smatrana privremenom, jer se kaže da će to stanje trajati *do oslobađanja tvrđave Klis iz neprijateljskih ruku*. Muhimme defteri 124/II, 709/2, prijevod A. Polimca.

³⁷ BOA, TD No. 622/166; isto, fo. 187; isto, fo. 248. O džamiji u Klisu vidjeti više: Fehim Dž. Spaho, “Džamije i njihovi vakufi u gradovima Kliškog sandžaka početkom XVII vijeka”, Anali GHB V-VI, Sarajevo 1978., str. 225.

³⁸ On se javlja kao posjednik mlinova na rijeci Čikoli, dok je čifluk, koji je 1574. godine bio u njegovom posjedu, 1586. godine u posjedu njegovog sina Murata.

³⁹ Više u: F. Dž. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*.

Rama, Neretva i Uskoplje⁴⁰. Njegov sin Malkoč je 1516. godine imao timar od 4.407 akči, u nahiji Vratar⁴¹, što znači da je tada bio na početku svoje karijere. Karijera mu je očito bila u usponu, jer je već 1528. godine imao timar od 9.465 akči u nahiji Visoko⁴². Pripadnici ove porodice, sinovi Malkoč-bega i njegove braće, imali su posjede širom sandžaka i vršili su i određene funkcije, ali niko više od njih nije bio sandžak-beg.⁴³

Još jedan domaći čovjek je bio sandžak-beg ovog sandžaka: radi se o **Murat-begu Kopčiću**, sinu Kasim-bega, rodonačelnika porodice Kopčića, za kojeg se navodi da je bio sandžak-beg kliškog sandžaka u vrijeme pisanja popisa iz 1550. godine⁴⁴. Kako je on upisan kao sandžak-beg u istoj godini kad i Ahmed-beg, onda je do promjene vjerovatno došlo u toku samoga popisivanja sandžaka.

Pošto je, prema sumarnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1516. godine, Kasim-beg Kopčić već posjedovao u ovome sandžaku zeamet od 40.072 akče u nahijama Osat, Vratar i Borač, znači da bi u vrijeme pisanja prvog kliškog deftera morao biti već u poodmaklim godinama⁴⁵. On bi mogao biti onaj zaim Kasim-beg, za koga se u nekim izvorima navodi da je vojvoda vilajeta Hrvati⁴⁶, dakle u vrijeme znatno prije osnivanja Kliškog sandžaka, što bi moglo potvrditi pretpostavku o starosnoj dobi. Činjenica da je i njegov sin Murat-beg Kopčić takođe bio kliški sandžak-

⁴⁰ BOA, TD No. 56/25.

⁴¹ Isto, fo. 76.

⁴² BOA, TD No. 157, Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1528-30. god, prijevod Medžide Selmanović, u rukopisu.

⁴³ Malkoč-beg je najprije bio vojvoda vilajeta Hrvati, upravitelj toga područja osvojenog u Dalmaciji, prije nego što je bio osnovan Kliški sandžak; zatim bosanski (1555-1561. godine), hercegovački (1561-1563. godine), a potom i kliški sandžak-beg. Na tom položaju je i umro 1565. godine. Behija Zlatar, "O Malkočima", POF XXVI/1976., str. 108.

⁴⁴ F. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, str. 128.

⁴⁵ Prije 1506. godine od Kasim-bega je jednu mezru u selu Zeluša, u nevesinjskom kadiluku, kupio hercegovački sandžak-beg Sinan-beg. Hatidža Čar-Drnda, "Nastanak Mostara i njegov urbani i demografski razvoj do kraja XVI stoljeća", doktorska disertacija u rukopisu.

⁴⁶ S. Buzov, "Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanske vlasti", Zbornik Cet. Krajine, knj. 4, Sinj 1989., str. 66.

-beg, govori o nasljeđivanju određenih funkcija, i naravno beneficija, u okviru određene porodice.⁴⁷

Među sandžak-bezima treba spomenuti i **Halil-bega Memibegovića**, koji je bio sandžak-beg Krke, a čija su se porodična dobra i sjedište nalazili u kasabi Vrana, koja je pripadala sandžaku Klis do osnivanja Krčkog sandžaka. Halil-beg Memibegović je potomak Arnaut Memi-paše, koji je učestvovao u osvajanju Slavonije u prvoj polovici XVI stoljeća⁴⁸. Više istaknutih potomaka ove porodice su i dalje zauzimali značajne položaje u osmanskoj vojsci i upravi, među njima je svakako i Halil-beg. On je također bio istaknuti vojskovođa i imao je značajnu ulogu u osvajanju područja, kojima će kasnije upravljati kao sandžak-beg. Međutim, zbog svog često nasilnog ponašanja i tlačenja i muslimanske i nemuslimanske raje, izazvao je brojne pobune protiv sebe, u kojima su učestvovali čak i neki zvaničnici. Mnogobrojne žalbe na njegov način upravljanja, slate u Carigrad, imale su više puta kao rezultat njegovu smjenu. On se, pak, nije mirio s tim smjenama, pa je povlačio mnoge, često više nego bizarne, poteze samo da bi ostao na tom položaju. Najmanje polovica od skoro četiri decenije njegovog upravljanja prošla je u njegovoj borbi da očuva svoju poziciju.⁴⁹ Međutim, ponekad je i on bivao žrtvom nasilja, koje je u ovo doba cvjetalo u njegovom sandžaku, i to od strane sebi potčinjenih vojnika.⁵⁰

⁴⁷ B. Zlatar, "O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću", Prilozi Inst. za istoriju XIV/14-15, Sarajevo 1978. Međutim, nasljeđivanje položaja nije dolazilo samo po sebi. Onaj ko nasljeđuje morao je biti odgojen i obrazovan u tom duhu i sposoban da vrši određenu dužnost, i u tom slučaju je imao prednost nad ostalim kandidatima.

⁴⁸ Za Arnaut Memi-pašu Evlija Čelebija navodi da je osvojio Đakovo, te mu je ono dodijeljeno kao odžakluk – nasljedno dobro. Memibegovići su zaista cijeli period osmanske vladavine bili vezani za Đakovo i Slavoniju, a u Đakovu je jedan mesdžid podigao Memi-pašin sin Mehmed-beg. F. Hafizović, "Vakufi u Požeškom i Pakračkom sandžaku", POF 49/1999., Sarajevo 2000., str. 239.

⁴⁹ Šarić, Marko, "Društveni odnosi i previranja u sandžaku Lika – Krka u 16. i početkom 17. stoljeća", *Diplomska radionica 1 prof. Dr. D. Roksandića*, Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb 1999, 67-131.

⁵⁰ Muhimme defteri 124/III, 734-2, iz 1618. godine. Ibrahim, aga azapa tvrđave Vrana, odmetnuo se od vlasti, te je činio razna nasilja i nad muslimanima i nad nemuslimanima, osmanskim i mletačkim podanicima, te je opljačkao i kuću samog navedenog sandžak-bega.

Početak Kandijskog rata Halil-beg je zarobljen pri odbrani Zemunika, te je otpremljen u Veneciju. Bio je do smrti zatvoren u tamnici u Bresciji.⁵¹

Potomci njegovog sina Durak-bega, koji je poginuo prije njegovog zatočenja, bili su i dalje na značajnim funkcijama u sandžaku i posjedovali porodična imanja sve do ponovnog pada ovih područja pod mletačku vlast. Godine 1701. ti se posjedi navode kao *mulk Durakbegovića*, a većina ih se nalazila na samoj tromedi.⁵² Čak je linija razgraničenja, prema ugovoru iz 1699. godine, na području istočno od Vrlike išla direktno preko posjeda Durakbegovića.⁵³

Njegov drugi sin Mehmed, istakavši se kao junak, dobio je zeamet u nahiji Grahovo, na koji mu je 1619. godine obnovljen berat.⁵⁴ U doba obnove berata njegov otac se titulira kao "bivši beg sandžaka Krka, njegova visost Halil-beg".

Halil-beg nije bio jedini sandžak-beg koji je zloupotrebljavao svoj položaj. Kliški sandžak-beg Mustafa je 1618. godine, zajedno sa bivšim sandžak-begom Krke, svojim imenjekom Mustafom Seferbegovićem, počinio takva zlodjela, i to prema predstavnicima vlasti i prema muslimanskoj raji, da je sultan u svom fermanu naveo: "... prema ovom propalici ne treba imati milosti."⁵⁵

⁵¹ S. M. Traljić, "Vrana pod turskom upravom", Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. IX, Zadar 1962., str. 354.

⁵² BOA, TD 861/1,2. Stranice ovoga deftera se navode prema kseroks-kopiji, koja se nalazi u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

⁵³ Granična linija je išla pored kuće Durakbegovića, dok je jedan granični kamen ("gromila") bio postavljen na livadi Durakbegovića. E. Kovačević, *Granice Bosanske pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama Karlovačkog mira*, Sarajevo 1973., str. 122.

⁵⁴ Muhimme Defteri I/2, 106-2, prijevod A. Polimca.

⁵⁵ Muhimme defteri 124/III, 726-1, iz godine 1618., prijevod A. Polimca: Žrtva ovih zločinaca bio je Mehmed-beg, sin Murat-bega Tardića, u ovo vrijeme sandžak-beg Bihaća. Osim što su mu ova dvojica opljačkali čifluke, pobili i rastjerali raj, ubili su i dva njegova sina. Iako se u fermanu nalazi sultanova zapovijest da se oni kazne "kako treba", nije poznato kako je ta naredba realizirana.

Dio II

Drugi zvaničnici

Na ovom području se kao zvaničnici u osmanskoj upravi najčešće susreću članovi porodica Malkoč, Kopčić, Vilić i Ljubunčić, koje i potiču iz ovih krajeva. Ove su porodice dosta spominjane u literaturi⁵⁶, a ovdje ćemo navesti i podatke iz neobjavljenih izvora, koji upotpunjuju sliku o njima. Najčešće ih nalazimo u vojnoj i administrativnoj strukturi, dok ih u sudskoj vlasti skoro i nema.

Porodica Malkoč

Brojni članovi ove porodice živjeli su i djelovali na području ovoga sandžaka, u okviru koga se nalazio i njihov zavičaj. Mnogi od njih su zabilježeni u popisima sandžaka sa svojim posjedima.

Poznato je da je Kara Osman-beg, uz već spomenutoga Malkoč-bega, imao još dva sina: Hasan-bega i Džafer-bega. Džafer-beg je, poput svog brata Malkoča, već 1516. bio timarnik⁵⁷.

Braća su svakako povećavala svoje posjede, samim tim što su imali priliku istaći se i u ratnim pohodima, koji su i doveli do proširenja teritorije sandžaka i osnivanja novog sandžaka. U prvom poznatom popisu Kliškog sandžaka, iz 1550. godine, upisano je više čifluka koji su i bili u rukama Malkoč-bega i njegovog brata Hasan-bega u nahijama Uskoplje, Nečven i Sokol. Oni očito nisu ni imali uvid u stanje svojih posjeda, jer su se na neke od njih, bez njihovog znanja, naseljavala raja.⁵⁸ Malkoč-beg i Hasan-beg su čak posjedovali mulk – 4 mlina na Slapu na rijeci Krki.

Nakon skoro četvrt stoljeća, u popisu iz 1574. godine, Malkoč-beg se spominje kao umrli⁵⁹, dok je njegov brat Hasan-beg tada bio dizdar

⁵⁶ B. Zlatar, nav. rad; ista, "Kopčići i Vilići. Prilog izučavanju muslimanskih begovskih porodica u Bosni i Hercegovini u XVI st.", Prilozi Instituta za istoriju XIII, Sarajevo 1977., 322-327; ista, "O Malkočima", vidi gore.

⁵⁷ On je u nahiji Visoko, bosanski sandžak, imao timar od 5.373 akče, dakle, u to doba imao je nešto bolju poziciju nego njegov brat. TD No. 56/44.

⁵⁸ F. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, str. 374-5, 382.

⁵⁹ BOA, TD No. 533/339. Malkoč-beg je umro 1565. godine, na položaju kliškog sandžak-bega, a ukopan je u Banjaluci.

tvrđave Novi u livi Bosna. On je i dalje posjedovao porodična imanja.⁶⁰ Čifluk se kasnije nalazi u posjedu njegovog sina Alije, iako je neke dijelove posjeda prodao zajedno sa svojim sinom⁶¹.

Sam Malkoč-beg je, pak, imao sedam sinova i jednu kćer, te se svi oni susreću u popisima kliškog sandžaka kao vlasnici različitih posjeda, najčešće u nahijama Kupres i Uskoplje, a zatim i još nekim drugim: Nadin, Ključ, Nečven, Sokol. Svi su bili na visokim funkcijama u osmanskome vojnom aparatu pa su zbog toga i imali tako brojne posjede: Ibrahim-beg je bio kapetan Obrovca, Džafer-beg također kapetan, Omer-beg miralaj kliškog sandžaka, Ali-beg je također bio kapetan, te sandžak-beg Ostrogona, Husejn-beg kapetan rijeke Save. U popisima se takođe sreću i njihovi potomci, a radi se o Džafer-begovim sinovima.

U kasnijim popisima se susreće spomenuta Malkoč-begova kćerka, *gospođa Hani(ja)*, kao posjednica jedne parcele u blizini Akhisara. Na istoj lokaciji, u blizini tvrđave Akhisar, nalazili su se mlinovi, 5 okana, koji su pripadali vakufu umrlog Malkoč-bega.⁶²

U posjedu Malkoč-begovog sina *zaima Ali-bega*, koji se u sljedećim popisima navodi kao kapetan rijeke Save, susreće se više posjeda: parcele i vinogradi u selu Pčelica, nahija Rama, koje je posjedovao zajedno sa zaimom Šehsuvarom, ćehajom Malkočbegovim;⁶³ čifluk na dijelu sela Fenarlik, nahija Uskoplje;⁶⁴ veći čifluk u selu Iglčić i jajlaku

⁶⁰ Isto. Radi se o velikom čifluku u kliškoj nahiji Sokol, koji se nalazio uz rijeku Plivu, jer je uključivao i mlinove i ribolovišta na toj rijeci. Očito se nalazio na plodnoj zemlji, jer je desetina od žitarica bila dosta visoka, što znači da je ukupna proizvodnja bila takođe znatna.

⁶¹ BOA, TD No. 622/341, 342. Radi se o tome da su stanovnici sela Gornja Barčišta, Donja Barčišta i Zastinje, u nahiji Janj, kupili dijelove mezre Podlaz(je) od sina Malkoč-begovog brata Hasan-bega, te i od Hasan-bega lično.

⁶² BOA, TD No. 622/97. Mlinovi su radili po pola godine, jer je godišnji porez iznosio 15 akči po jednom oknu.

⁶³ Isto, fo. 70.

⁶⁴ Isto, fo. 104. Ovdje se Fenarlik izričito navodi kao "selo Fenarlik, mjesto sa oronulom tvrđavom".

Malovan u nahiji Kupres⁶⁵; dio čifluka u selu Stankovača, u nahiji Janj;⁶⁶ čifluk u selu Gornja i Donja Vidrička u nahiji Uskoplje.⁶⁷

Malkoč-begov sin *Omer-beg, miralaj Klisa*, posjedovao je vinograd u blizini Prozora, zatim čifluk u selu Vidrička i mezri Kopčić, u nahiji Uskoplje, koji je ranije pripadao njegovom ocu. U istoj nahiji, u selu Poričje, imao je čifluk kojeg je kupio, a u selu Gostavić on je imao i dio zemina, koji je u prethodnom popisu bio upisan na lice koje nije pripadalo porodici Malkočevića⁶⁸. Omer-beg je imao čifluk i u selu Krupljan, u nahiji Kupres.⁶⁹ Godine 1586. posjedovao je i čifluk u nahiji Ključ, na dijelu sela Prisika, kao i čifluk, zemlja i livade, u blizini tvrđave Vranograč u nahiji Bilaj Blagaj⁷⁰.

Zaim Osman-beg, sin Malkoč-begov, posjedovao je 1574. i 1586. godine čifluk koji se najvećim dijelom nalazio u nahiji Uskoplje, ali je zahvatao i dio nahije Kupres; zatim je imao čifluk u nahiji Karin, još jedan veći čifluk u nahiji Ključ⁷¹, u kojoj je čifluk imao i njegov brat Omer-beg.

Još jedan Malkoč-begov sin, *Husejn-beg*, imao je 1574. godine čifluk u nahiji Kupres, u selu Bahti, a to je selo u kojem je čifluk posjedovao njegov otac u popisu iz 1550. godine. Međutim, taj čifluk se već u sljedećem popisu nalazi u ruci Husejn-begovog sina zaima Zulfikar-bega.

Gore spominjani Malkoč-begov sin *Ibrahim-beg, kapetan Obrovca*,⁷² imao je mnogobrojne posjede zabilježene u svim popisima, počevši od

⁶⁵ Isto, fo. 147.

⁶⁶ Isto, fo. 343.

⁶⁷ Isto, fo. 102.

⁶⁸ BOA, TD No. 622, fo. 76, fo. 98 i fo. 101.

⁶⁹ Isto, fo. 147. Krupljani su 1550. godine bili mezra na kojoj su čifluk imali Malkoč-beg i Hasan-beg.

⁷⁰ Isto, fo. 346.

⁷¹ Isto, fo. 280 i fo. 326.

⁷² U Ahkam-defteru br. 75 – prijevod Abdullaha Polimca – donesena je sultanova naredba, izdata 22. maja 1566. godine, sandžak-begu Klisa i nadzorniku mukata zaimu Mehmedu, da se zaim Ibrahim, sin Malkoča, postavi za kapetana u području blizu mora – ne vidi se naziv tvrđave – odakle se stanovnicima nanosi šteta i stvara uznemirenje i strah. Zbog toga se tu uspostavlja kapetanija sa četiri čamca i sa spomenutim kao zapovjednikom. U naredbi se posebno navodi kako će se čamci izgraditi, i kako će biti plaćeni troškovi. Što se tiče samog kapetana, za koga se navodi da je imao 23.000 →

popisa iz 1550. godine.⁷³ Godine 1574., kada se on navodi kao kapetan tvrđave Stari Obrovac, imao je više posjeda u samoj tvrđavi i oko nje, među njima i prihode varoši Obrovac. U nahiji Uskoplje je 1586. godine imao čifluk u selu Dane Halil⁷⁴, zatim čifluk u nahiji Kupres u selu Kutu, sa stavke svoga oca; čifluk na dijelu sela Kosova, u nahiji Kosova;⁷⁵ u nahiji Nečven posjedovao je kao čifluk mezru Mrćanci, u blizini skele – prijelaza na Krki, sa desetinskim davanjima, ali je taj posjed već u sljedećem popisu u ruci Ali ćehaje /možda njegovog vlastitog zamjenika/.⁷⁶ Očito se 1586. godine u neposrednoj blizini nalazio još jedan njegov čifluk u selu Kobilić, sa još 2 mezre, te mlinovi i skela u njegovom posjedu. Što se tiče Ibrahim-bega, dosta je posjeda imao upravo u nahiji Obrovac, čije je tvrđave bio kapetan. Istina, radi se o posjedima u zajedničkom vlasništvu kapetana, zatim dizdara Obrovca, te posade tvrđave, mustahfiza i azapa Starog i Novog Obrovca: sama varoš Obrovac, te dva čifluka. Ibrahim-beg je, pak, sam posjedovao dva čifluka, koji su se prostirali uglavnom na mezzama u nahiji Obrovac.⁷⁷ Ibrahim-beg je samostalno posjedovao i 3 mlina na rijeci Zrmanji, a

akći zizametskih prihoda, za ovu njegovu novu dužnost prihodi mu se povećavaju za još 5.000 akći. Razlog zašto se naredba, pored sandžak-bega, šalje i nadzorniku mukata jeste taj što troškovi treba da budu podmireni iz prihoda “tamošnjih mukata”. (fotokopija 215, str. deftera 1543). Iako se u dokumentu ne vidi naziv tvrđave, jasno je da se radi o tvrđavi Obrovac.

⁷³ F. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, str. 352.

⁷⁴ BOA, TD No. 622/102. Dane Halil je ličnost koja se u popisima bosanskog sandžaka iz XVI stoljeća, pa i u popisu iz 1604. godine, spominje kao osnivač tekije u blizini pazara Kakanj u bosanskoj nahiji Bobovac, za koju je uvakufio zemljišni posjed od više njiva. *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. II/2, Sarajevo 2000., str. 503. Tekija je podignuta prije 1525. godine, kada su se svi ovi krajevi nalazili u sastavu Bosanskog sandžaka. Hatidža Čar-Drnda, “Vakufski objekti u Bosanskom sandžaku – sedma decenija 16. stoljeća –”, POF 53-53/2002-03, Sarajevo 2004., str. 284. Vjerovatno je Dane Halil bio cijenjen kao pobožna ličnost, te je selo dobilo ime po njemu. O njemu nam je još poznato da je imao sina Bitilmiš?/Bilmiš?-a, koji je upisan kao timarnik u popisu bosanskog sandžaka iz 1516. godine. Imao je kao timar selo Breza u nahiji Dubrovnik, sa prihodom od 2.883 akče. BOA, TD No. 56/40.

⁷⁵ BOA, TD No. 622/147 i 304.

⁷⁶ Isto, fo. 102, fo. 147, fo. 304, fo. 309.

⁷⁷ BOA, TD No. 622/281. Jedna od mezri u čifluku bila je crkveno zemljište, kao što je slučaj i sa prethodnim čiflukom, u čiji sastav je ulazilo zemljište ruševne crkve Dubravica.

zajedno sa Ahmedom ćehajom koristio je, isto na Zrmanji, još 4 mlina i jednu stupu, koji su pripadali Husrev-begovom vakufu.⁷⁸ Također je posjedovao čifluk u nahiji Nadin, na mezri Bradina, a u istoj nahiji je njegov brat, zaim Ali-beg posjedovao trećinu sela Pusta?/Busija?, sa stavke njihovog oca Malkoča.⁷⁹

Navedeni Ibrahim-kapetan je stečeno bogatstvo koristio i u dobrotvorne svrhe. Podizanjem džamije u svome zavičaju on je uspostavio temelje jednoj novoj kasabi, kasabi Novasel u nahiji Uskoplje. Ibrahim-kapetan nije nasumce izabrao mjesto gdje će sagraditi džamiju. To je već od ranije bila vrlo prometna lokacija, koja je pokazivala mogućnost da će se razviti u naselje višeg reda. Dio stečenog imetka Ibrahim-kapetan je uvakufio u tom smjeru.

O samoj džamiji i njenom vakufu podatke nalazimo tek u popisu Kliškog sandžaka iz 1604. godine⁸⁰. Vakuf tada nije imao previše gotovine, a troškovi za plate službenika bili su prilično visoki, jer je i službenika bilo dosta. Prihodi koji su vakufu doticali od kirije dućana i 3 mlina na Krki nisu mogli pokriti ni četvrtinu troškova za plaće. Po ovim podacima izgleda da vakuf Ibrahim-kapetana nije bio veliki, ili je možda došlo do propadanja vakufske imovine od osnivanja vakufa do ovoga popisa.

Mehmed, sin Ibrahim-kapetanov, imao je 1619. godine zeamet od 45.577 akči, u nahiji Uskoplje.⁸¹

Pored spomenutoga sina Ibrahim-kapetanovog, od Malkoč-begovih unuka spominju se još samo sinovi njegovog sina Džafer-bega. Njih trojica: Derviš, Arslan i Mehmed imali su zajednički posjed, veliki vinograd, u nahiji Rama, blizu posjeda njihovog amidže Omer-bega, što je znak da su ga naslijedili od oca, te još jedan čifluk u nahiji Sokol. Derviš-beg je, pak, sam stekao jedan čifluk u nahiji Kupres, koji je formiran od dotad napuštene i neobrađene zemlje.⁸²

U selu Vidrička, nahija Uskoplje, koje je očito bilo posjed Malkoćevića, čifluk su imali i dvojica oslobođenih robova umrlog Malkoč-bega,

⁷⁸ Isto, fo. 283.

⁷⁹ Isto, fo. 422.

⁸⁰ TK, TD No. 475/79.

⁸¹ Muhimme defteri I/2, 110-1, prijevod A. Polimca. Zeamet se spominje u povodu obnove berata nakon promjene na prijestolju.

⁸² BOA, TD No. 622/fo. 70, fo. 341, fo. 148.

te još jedan čifluk službenici /*merdum*/ umrlog Malkoč-bega, Oruč i Timur.⁸³ Još jedan službenik Malkoč-begov, Hasan-aga, sin Alije, imao je dio čifluka u nahiji Nečven, u susjedstvu posjeda Malkoč-begovih sinova.

Osim Kliškog sandžaka, pripadnici ove porodice djelovali su i imali posjede i na području drugih sandžaka, te su imali i najviše funkcije. Sandžak-beg Požeškog sandžaka, koji je na tom položaju naslijedio Murat-bega Tardića, bio je Bali-beg Malkočević (*merhum Malkoç bey oğlu Turah beyin oğlu Bali bey*).⁸⁴

Porodica Kopčić

Porodica Kopčić je jedna od onih porodica koje se spominju kao istaknute od samih početaka osmanske vlasti u ovim krajevima. U narodu i danas postoji legenda o tome kako su oni stekli svoje posjede⁸⁵, koja je čak izrodila i jednu poslovicu u vezi s tim.⁸⁶ Legenda ne odgovara historijskoj istini, a u njoj se čak ne navodi ni ime bega Kopčića. Narodu to nije bilo ni važno, samo se kroz priču tražilo da se na neki način objasni kako su Kopčići stekli tolike svoje posjede.

U popisu iz 1550. godine navode se brojni posjedi članova porodice Kopčić, a ponajviše Murata, sina Kasima Kopčića, sandžak-bega Kliškog sandžaka. Osim zeameta⁸⁷, posjedovao je i neke druge zemljišne posjede, te je kao mulk posjedovao mlin i 4 stupe u selu Proslap, nahija Rama⁸⁸. Zajedno sa svojim bratićem Mehmedom, sinom njegovog brata Džafer-bega, posjedovao je vinograd u nahiji Rama, te je polovinu svog mulk-dijela uvakufio za muallimhanu koju je sagradio u kasabi Prozor. Njegov bratić Mehmed je uvakufio svoju polovinu također za istu muallimhanu, uz uvjet da njen muallim za njegovu dušu uči ašere

⁸³ Isto, fo. 102.

⁸⁴ F. Cviko, "O najstarijem popisu požeškog sandžaka", POF 34/1984, Sarajevo 1985., 130-131. Međutim, nije jasno o kojem se Malkoč-begu radi, jer je Malkoč-beg, sin Kara Osmanov, u to vrijeme bio živ, a nije ni imao sina po imenu Turali.

⁸⁵ Navodno je sultan Sulejman ponudio jednom begu Kopčiću da ga nagradi za učinjene zasluge time što će mu ispuniti ono što zatraži. Beg je zatražio toliko zemlje koliko može objahati za jedan dan na svome konju.

⁸⁶ *Obigrava kao Kopčić oko Duvna* – označava nekoga ko obilazi naokolo i tumara tamo i ovamo, ali sa sasvim određenom namjerom.

⁸⁷ F. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, str. 128.

⁸⁸ Isto, str. 202.

iz Kur'ana⁸⁹. U bilješci se kaže: "To je sve upisano u okviru vakufa", a podaci o vakufima nisu navođeni u ovom popisu. Vinograd se u posjedu vakufa Murat-begovog spominje i u popisu iz 1586. godine⁹⁰. Međutim, 1604. godine se muallimhana u Prozoru ne spominje među vakufskim objektima.

U kasnijim popisima javljaju se potomci Kasim-begovi, sinovi njegovih sinova Murata i Džafera. Murat-beg Kopčić imao je sinove Džafera, Kasima, Nuha i Derviša⁹¹. Kao posjednik se javlja i Malkoč, sin Kasima Murat-begovog, praunuk proćelnika porodice⁹². Malkoč je tako 1586. sa tahvila svoga oca posjedovao čifluk na dijelu sela Žrnovnica, nahija Rama, u kojem se nalazila i trećina njegovog amidže Derviša, koji je umro⁹³. Ovdje je čifluk imao i Džafer-beg, te njegov brat Nuh, uključujući i dio njihovog umrlog brata Derviša. U selu Žrnovnica su 1574. sva braća zapravo imala čifluke: Džafer-beg čifluk sa ribolovištem na rijeci Rami, Kasim i Nuh na istom lokalitetu, samo bez ribolovišta, te Derviš-beg, na istom mjestu, sa dijelom ribolovišta, dio koji je preuzeo njegov brat Kasim; još su zajednički čifluk na mezri imala trojica žive braće. Derviš-beg očito nije imao muških potomaka, jer se kao učesnice u porodičnim posjedima pojavljuju njegove kćerke Fatima i Kajtafa. One se javljaju kao vlasnice mlinova na vodi Potok, u spomenutom selu Žrnovnica, gdje su posjedovale 3 mlina i 2 stupe. Supruga Murat-bega Kopčića, njihova nana, osnovala je svoj vakuf, u čijem se posjedu nalazio mlin sa stupom na rijeci Rami. Na istoj lokaciji se u posjedu njenog sina Džafer-bega, sina Murat-begovog, i njenog unuka, Malkoča sina Kasimovog, nalazilo 18 mlinova.⁹⁴ U prethodnom popisu se navodi da se u posjedu vakufa Meleki-hatun, žene Murat-begove, u kasabi Prozor,

⁸⁹ Isto, str. 144.

⁹⁰ BOA, TD No. 622/82.

⁹¹ U toku popisa 1574. godine umro je njegov sin Derviš, tako da se dalje spominju preostala braća. Džafer-bega, sina Kasim-begovog, dakle amidžu Džafera, Kasima, Nuha i Derviša, naslijedio je njegov sin Mehmed.

⁹² S obzirom na to da se Kasim-beg u popisu iz 1586. godine više uopće ne spominje, moguće je da je i on umro, ali svakako nakon brata Derviša, jer 1574. godine, nakon smrti brata, preuzima njegov dio u čifluku u selu Žrnovnica.

⁹³ Isto, fo. 57.

⁹⁴ Isto, fo. 58.

nalazi isti posjed. Nema podataka na šta se vakuf odnosi. Ostali i dalje posjeduju spomenute mlinove, samo je broj bio nešto manji.

Osim mlinova, Kopčići su posjedovali i 15 dunuma vinograda, takođe u nahiji Rama⁹⁵.

Džafer-beg i njegov bratić Malkoč posjedovali su ribolovište na rijeci Rami, od njenog izvora do mosta u selu Kovačevo polje⁹⁶.

Kao posjednica se pojavljuje i supruga Džafer-bega Kopčića, Aiša, koja je u nahiji Rama posjedovala vinograd od 1 dunuma, te u nahiji Kupres dio čifluka⁹⁷. Spomenuta Aiša i njene sestre Huma, Fatima i Šahnisa, kćerke Hasan-bega, za kojega se 1574. navodi: „.. *Hasan-beg el-merhum, mir-i alay-i sabik-i liva-i Klis* ..”, posjedovale su 1586. godine i zajednički čifluk u selu Lizoperci, u nahiji Rama⁹⁸. Bivši miralaj Hasan-beg posjedovao je i čifluk na dijelu parcela tvrđave Akhisar, koji je bio pripao njegovim kćerima 1574. godine, pa kako one nisu bile u stanju da to zemljište koriste, ono je, uz njihovu saglasnost i saglasnost njihovog staratelja, prodato Mehmed-begu, agi azapa tvrđave Kostajnica u livi Bosna, službeniku Mustafa-paše, „*emiru'l-umera-il-kiram*”⁹⁹. Još jedan čifluk Hasan-begov, koji je 1574. godine bio u posjedu njegovih kćeri, a prije toga u ruci Hânî-hatun, kćeri Malkoč-begove, podijeljen je između sestara, tako da je ovdje upisan čifluk koji je pripao Fatimi, zatim dio njenoj sestri Šahnisi, a dio ovog čifluka je i posjed gore upisan na Aišu, Fatiminu sestru.

Sestre su posjedovale i dva čifluka u nahiji Velin, liva Krka¹⁰⁰.

⁹⁵ Godine 1574. oni se navode „... der tasarruf-i Kasim-beg ve Ca'fer-beg ve Nuh-beg, veledan-i Murat-beg Kopčić”, a površina im je iznosila 20 dunuma. TD No. 622/58. Oni su 1586. godine bili u ruci Kasima, sina Malkočevog, te Džafera i Nuha, sinova Murat-bega Kopčića.

⁹⁶ BOA, TD No. 622/57.

⁹⁷ Vinograd TD No. 622/87, a čifluk TD No. 622/149.

⁹⁸ One i u prethodnom popisu imaju zajednički čifluk, ali kako se kao vlasnice spominju samo dvije, moguće je da su ostale bile maloljetne, a svakako nijedna nije bila udata.

⁹⁹ Čifluk je već 1586. godine u ruci druge osobe, ali se navodi da je sa tahvila Hasan-begovih kćeri. BOA, TD No. 622/98.

¹⁰⁰ Isto, fo. 427. Jedan je sa davanjima od 800 akči bio u ruci Fatime i Šahnise, dok je drugi, sa 450 akči prihoda, bio u posjedu Aiše.

U posjedu “*djece /eytam/ umrlog Hasan-bega, bivšeg miralaja*” nalazilo se i 8 mlinova na rijeci Pruščici, u blizini Akhisara,¹⁰¹ a upisani su na njih u oba popisa iz druge polovice XVI stoljeća.

S obzirom na posjede ovih Hasan-begovih kćeri, koji se nalaze na istim lokacijama u nahiji Akhisar kao i posjedi Malkoč-begovih sinova, nameće se jedna ideja da bi njihov otac Hasan-beg možda mogao biti pripadnik porodice Malkočevića, Malkoč-begov unuk, a sin Džafer-bega. Džafer-beg je imao 4 sina, Derviša, Arslana, Mehmeda i Hasana, a posjede 1574. i 1586. godine imaju zabilježene prva trojica, samo ne Hasan. Možda je to zbog toga što se on već 1574. spominje kao umrli. Njegove su kćeri te godine očito bile maloljetne, pa su imale staratelja;¹⁰² u sljedećem popisu su već punoljetne, te neke i udate.

Još jedan čifluk bi se možda mogao smatrati posjedom članova porodice Malkočević: radi se o čifluku u nahiji Gradčac, koji je sadržavao i mlinove i ispasišta, a bio je ranije u posjedu Ivana Kraljevića (Kraloglu).¹⁰³ Posjednici čifluka su u oba popisa titulirani kao Hasan-beg kapetan i Malkoč.

Porodica Vilić

Što se tiče porodice Vilić, čiji je rodonačelnik Alija Vilić, koji je krajem XV stoljeća bio istaknuti ratnik, mnogi njeni pripadnici spominju se u ovim popisima. U popisu Bosanskog sandžaka iz 1516. godine upisani su posjedi više članova ove porodice. Mehmed, sin Vilić Alije, imao je zeamet koji se nalazio u nahijama Rama i Uskoplje.¹⁰⁴ Timar drugog sina Vilića Alije, Husejna, koji je bio i serasker¹⁰⁵ vilajeta Neretva, činili

¹⁰¹ Isto, fo. 97.

¹⁰² One se navode kao “eytam” - siročad (u značenju: djeca bez oca).

¹⁰³ BOA, TD No. 622/376. Riječ je o Ivanu Karloviću, hrvatskom velikašu i banu, čiji su posjedi u predosmansko vrijeme bili upravo na ovim prostorima Like i Krbave, i čije su glavne utvrde bile Obrovac i Udvina. Taj se čifluk u Defteru mustahfiza iz 1550. godine navodi kao čifluk dvojice službenika Junus-paše, i u njegovom se sastavu, osim mlinovi koji su ranije bili “u posjedu Kareloglu Ivana”, *uz zemljište vezano za nevjerničku crkvu.....?, nalazi i varoška zemlja oronulih tvrđava Gradčac i Lukovac*. BOA, TD No. 440/121. Lukovac se 1586. godine navodi kao mezra.

¹⁰⁴ BOA, TD No. 56/23,24. Prihod mu je iznosio 16.711 akči.

¹⁰⁵ Serasker je do sredine XVI stoljeća “*izvršni organ subaše pri mobilizaciji spahijske vojske u jednom vilajetu. To je bio obično ugledniji spahija koji je posjedovao timar.*” H. Šabanović, →

su prihodi tri sela iz nahije Rama i jednog sela iz nahije Uskoplje, te baduhava vojnuka vilajeta Neretva.¹⁰⁶ Zajednički timar imali su Alijini sinovi Dursun i Turhan, koji je pak bio serasker u vilajetu Brod. Timar su činili prihodi od sela Lapsunj u nahiji Rama, u iznosu od 4.088 akči, koji su podijeljeni između braće na dva jednaka dijela; međutim, Turhanovom timaru je pripadala i baduhava vojnuka u vilajetu Brod, 1.000 akči, tako da je njegov timar za toliko bio viši od bratovog¹⁰⁷. Iskender, sin Alije Vilića, imao je također u ovom popisu timar od 3.528 akči, koji se sastojao od 3 sela u nahiji Visoko.¹⁰⁸

Ove prve dvije generacije porodice Vilić tipičan su produkt krajišta: i otac i sinovi su aktivno uključeni u dešavanja u ovom dijelu Carstva. Na taj način su otvorile put ostalim članovima porodice za lakše sticanje položaja i naravno bogatstva. Način kako su spominjani u popisima najbolje govori koliko su bili poznati: pisar je navodio samo “sin Vilića”, “službenik Vilićevih”, i slično.

U popisu iz 1550. godine navedeni su mnogobrojni posjedi u rukama raznih pripadnika ove porodice.¹⁰⁹

U sljedećem popisu su posjedi uglavnom i dalje u istom statusu, izuzevši neke slučajeve: jedan je čifluk bio upisan na Davuda, sina Abdullahovog, posadnika tvrđave, koji je ranije napravio razmjenu posjeda sa Vilićem Mustafa čelebijom, pa je Mustafin dio došao u njegov posjed. Godine 1586. isti je čifluk, ali sada s naznakom “poznat kao čifluk Vilića Husejna” upisan na potomke ranijih posjednika, na Davudovog sina Malkoča i Muratovog sina Džafera, koji je zapravo

Turski izvori za istoriju Beograda, knj. 1, sv. 1, Beograd 1964., str. 634 /Rječnik termina/. Takođe je u sumarnom popisu Požeškog sandžaka iz 1569. godine naveden Hajdar, serasker kadiluka Požega i Brod, sa timarom od 10.000 akči. TD No. 486/8.

¹⁰⁶ Isto, folija 54. Prihod od četiri sela iznosio je 9.063 akče, dok je baduhava vojnuka iznosila 600 akči, sve u ukupnom iznosu 9.663 akče. Iz ovih podataka se vidi da je serasker vilajeta Neretva bio Husejn Vilić, a ne njegov otac, kako je to dosad bilo pogrešno navođeno.

¹⁰⁷ BOA, TD No. 56/55.

¹⁰⁸ Isto, fo. 44. I kod Iskendera se navodi da je sin Vilića Alije, ali kako Iskender nije bio serasker, odnosno bio je obični timarlija, nikakva titula nije ni navedena, za razliku od njegove braće, kod kojih je njihova titula seraskera naznačena, a takođe i novčani dodatak koji su dobivali uz nju. Da je Alija Vilić bio serasker, ta titula bi i ovdje bila navedena uz njega.

¹⁰⁹ F. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, str. 177, 204, 281-2.

praunuk spomenutoga Husejna Vilića. Čifluk je u narodu ostao poznat po njegovom prvom korisniku.¹¹⁰

S druge strane, Mustafa sin Jusufa Vilića i Ibrahim sin Mehmeda Vilića posjedovali su 1550. godine jedan čifluk u selu Kijevo u nahiji Vrhrika, ali kako su se tu nastanili Vlasi, čiji su porezi pripadali hasovima, njima je dat čifluk na drugom mjestu, koje se ovdje ne spominje¹¹¹. Još je jedan vinograd bio u posjedu Sinana, sina Vilićeve, ali je sa njegovog tahvila dat članovima porodice Kopčić.¹¹²

Čifluk koji je prije te godine bio upisan na zeta Alije Vilića, Murata, u toku popisa je, zbog toga što je Murat u međuvremenu umro, pripao njegovim sinovima spahijama Timuru i Jusufu. U istom selu 1586. godine, gdje se ovaj čifluk nekad nalazio, navodi se samo parcela u posjedu Malkoča i Balija, djece Jusuf-begove, dok se u selu Kruščica nalazi čifluk u posjedu djece Timura spahije: Kurda, Džafera, Ferhada i Balija, ali izuzevši titulu "spahija" nema drugih podataka da se radi o gore spomenutom Timuru.¹¹³

Jedan Turhan, za koga se samo navodi da je *sin Vilićev*, posjedovao je u nahiji Uskoplje dio zemina. U ovoj istoj nahiji posjede je imao i Turhan-begov sin Mehmed, koji je bio aga bešlija u tvrđavi Pešta u vilajetu Budim. Godine 1586. navodi se Mehmed-aga Vilić (u prethodnom popisu Mehmed-aga, sin Turhana) kao posjednik vinograda od 2 dunuma u selu Pećine, nahija Rama,¹¹⁴ te posjednik čifluka u selima Moštan, Bunta i Porič, u nahiji Uskoplje.

Pod terminom "sin Vilića" misli svakako na sina Alije Vilića, kao najpoznatijeg člana porodice u to vrijeme. Svi su drugi Vilići navedeni sa svojim imenima i titulama i imenima očeva i njihovim titulama.

Iste godine su u nahiji Rama, selo Borovnica, tri lica, za koja su navedena samo lična imena, uživala vinograd od 3 dunuma, koji je bio poznat kao "vinograd Vilića", dok Ferhad, službenik Vilićâ (*merd-i Vilićan*) ima vinograd u selu Treštani, u istoj nahiji.¹¹⁵

¹¹⁰ BOA, TD No. 622/20.

¹¹¹ F. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, str. 94.

¹¹² Isto, str. 202.

¹¹³ F. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, str. 249; BOA, TD No. 622/42 i 26.

¹¹⁴ F. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, str. 356 i BOA, TD No. 622/74.

¹¹⁵ BOA, TD No. 622/65 i 86.

Porodica Ljubunčić

Hamza Ljubunčić, utemeljitelj džamije u Livnu, oko koje se formirala mahala pod njegovim imenom, prvi je Ljubunčić koji se spominje u kliškim popisima. Spomenuti Hamza je u to vrijeme bio aga azapa u tvrđavi Obrovac¹¹⁶. Džamiju je utemeljio prije 1528. godine, jer se ona spominje upravo u popisu iz te godine.¹¹⁷ Međutim, u kasnijim popisima ta se džamija, oko koje se formirala jedna od livanjskih mahala, naziva džamijom Bali-age Ljubunčića¹¹⁸.

Sinovi Hamze Ljubunčića, Mehmed, Mustafa i Musa posjedovali su 2 mezre u nahiji Vrhrika¹¹⁹, dok su u nahiji Ostrovica posjedovali mezru sinovi Bali-age Ljubunčića, Kurd, Mustafa i Mehmed. Kako je Kurd umro, njegov je dio zatražio njegov brat Hasan, pa je to, uz plaćanje resmi tapu, i dobio. Uz mezru je upisan i mulk Bali-age Ljubunčića, koji se sastojao od 3 mlina i jedne stupe, kao i četvrtine još jednog mlina, sve to na rijeci Krki, na prijelazu Rog Slap¹²⁰. Nešto dalje upisano je još mlinova u Bali-aginom posjedu: “...*Novi mlinovi na rijeci Krki, pripada Nečvenu. Nalaze se na Slapu Rog na skradinskoj strani. To su drugi mlinovi, osim onih koji su sada u posjedu Bali-age Ljubunčića i ortaka.*” Iz rekapitulacije se vidi da se radi o 2 mlina, koji rade cijelu godinu¹²¹. Ovi mlinovi se i u kasnijim popisima nalaze u posjedu pojedinaca iz porodice Ljubunčića¹²². Međutim, 1586. godine, među 55 mlinova

¹¹⁶ F. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, str. 57.

¹¹⁷ Spaho Fehim, “Livno u ranim turskim izvorima – prilog za monografiju”, *POF* 32-33/1982-83, str. 157.

¹¹⁸ Bali-aga je vjerovatno, kao pripadnik porodice Ljubunčić, popravljao i obnovio navedenu džamiju. U popisu iz 1604. godine uz ovu džamiju je naveden i njen vakuf, koji je uspostavio navedeni Bali-aga. Na taj način se čini da je Hamza Ljubunčić džamiju samo podigao, ne ostavljajući joj sredstva za održavanje, a kako je to učinio Bali-aga, džamija je dalje nazivana po njemu. TK, TD No. 475/89.

¹¹⁹ F. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, str. 97.

¹²⁰ Iznos od 400 akči donosili su ovome vakufu mlinovi.

¹²¹ F. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, str. 155 i 390.

¹²² BOA, TD No. 533/333. Najprije su uvedeni u posjedu Hasana spahije, brata Mehmed-bega Ljubunčića, 5 mlinova, te 3 mlina u posjedu Mehmed-bega, Hasana, Mustafa-bega i Muse, sinova Ali-age. Dodatnu teškoću kod identificiranja ličnosti predstavlja činjenica da su braća imala sinove sa istim imenima.

različitih posjednika na Slapu na Krki, iz ove porodice samo je Hasan-aga Ljubunčić upisan kao posjednik 7 mlinova¹²³.

Bali-aga Ljubunčić se 1550. godine javlja kao svjedok u slučaju upisivanja obaveza plaćanja poreza Sejfudina, sina Mustafinog, vojnika tvrđave Zvonigrad, i njegovog brata Alije, nastanjenih u selu Vučić u nahiji Livno¹²⁴.

Godine 1574. javlja se Mehmed-aga, sin Bali-age Ljubunčića, kao posjednik dijela zemina u selu Prespa, u nahiji Livno, a zatim kao posjednik, zajedno sa Oručem ćehajom, još jednog dijela parcele i livade u blizini toga sela. Na jednom se mjestu on ovdje titulira kao zaim Mehmed-aga. On je, osim toga, zajedno sa svojim bratom, zaimom Hasan-agom, i ostalom braćom, sinovima Bali-age Ljubunčića, posjedovao kao čifluk mezru Černović. U toj bilješci se Mehmed-aga titulira kao "*emin Mehmed-aga, zaim*". Godine 1586. ovaj se posjed nalazi u ruci njegovog brata Hasan-age, zaima, a predstavlja čifluk za koji on treba da plaća "*... iz godine u godine dvije stotine akči poreza filurija vlasniku zemlje*". Drugi čifluk na istom lokalitetu posjeduje njegov brat Musa spahija, te ima iste porezne obaveze kao i Hasan-aga. Treći čifluk, takođe na ovom istom lokalitetu, posjeduje Ibrahim, sin Mustafa-age Ljubunčića, zajedno sa svojom braćom, pod istim uvjetima kao i njegovi rođaci¹²⁵. Iz ovoga se vidi da je čifluk, koji je 1574. godine bio u zajedničkom posjedu braće, u sljedećem popisu podijeljen na tri dijela, jer je očito veličina mezre to dopuštala. Uvođenje filurije povoljno je za vlasnika zemlje, odnosno spahiju, jer sada dobiva viši iznos, a kako se uz filuriju spominje i prihod od ispaše i nomada, najvjerovatnije su nomadi, koji su koristili ispasišta na ovoj mezri, i bili razlogom da se promijeni način oporezivanja čifluka.

Hasan-aga Ljubunčić je u oba kasnija popisa upisan kao posjednik dijela zemina u selu Lištani. On se takođe javlja 1586. godine kao vlasnik čifluka u nahiji Gradčac, selo Podgrađe, koji je u prethodnom popisu bio upisan na njegovog brata Mustafu, sina Bali-age Ljubunčića¹²⁶.

¹²³ BOA, TD No. 622/248.

¹²⁴ On je, na traženje skradinskog kadije, posvjedočio da su oni vojnici – *kul* – s koljena na koljeno, te da im se ne upisuje resm-i čift. F. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, str. 156.

¹²⁵ BOA, TD No. 622/182.

¹²⁶ Isto, fo. 183 i 374.

Ostali zvaničnici

U popisu iz 1550. godine navode se posjedi Mehmed-bega Obrinovića u nahiji Neretva, koje je on kasnije uvakufio za medresu i zaviju koju je sagradio u kasabi Peć¹²⁷. Mehmed-beg je bio sandžak-beg Hercegovine, Marelje i Skadra¹²⁸.

Bosanski alajbeg Džafer-beg je 1550. godine, zajedno sa svojim bratićima Sulejmanom i Husejnom, posjedovao kao čifluk selo Dobropolje u nahiji Sinj i Cetina¹²⁹. Međutim, prilikom popisa (*“sada kad je počelo popisivanje vilajeta, izašlo se na spomenuto mjesto sa vještacima i izvršena je kontrola ...”*) utvrđeno je da su oni taj svoj posjed potpuno zapustili. Kako je, pak, postojao zakonski propis da se ono što tri godine uzastopno ostane pusto i neobrađeno, daje na licitaciji onome zainteresovanom koji ponudi veći iznos poreza na tapiju, tako je i ovaj posjed dat nekim novopridošlim nomadima, koji su se nastanili u navedenom selu¹³⁰.

Nema nikakve naznake da je alajbeg Džafer dobio neku kompenzaciju za taj izgubljeni posjed, a zapuštanje posjeda je zaista bio nedozvoljen čin, jer je predstavljao gubljenje prihoda.

Dizdari i ostali vojni zapovjednici po tvrđavama javljaju se vrlo često kao posjednici različitih imanja. Njihovi su se posjedi najčešće nalazili uz same tvrđave, ako su one imale širi prostor u svom okruženju (*“sahra”*), a zatim šire u dotičnoj nahiji, pa onda u susjednim nahijama¹³¹. Prilikom

¹²⁷ F. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, str. 263. Pošto se pojavio problem sa nepodastiranjem muafname i mulkname prilikom popisa, prihodi uvakufljenog čifluka obračunati su timarniku. Međutim, to je dosta brzo ispravljeno predočenjem spomenutih dokumenata, pa je prihod vraćen vakufu.

¹²⁸ B. Zlatar, “Neki podaci o sandžak-begu Mehmed-begu Obrenoviću”, *Prilozi Inst. za istoriju*, Sarajevo 1974. godine.

¹²⁹ F. Spaho, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, str. 92.

¹³⁰ Ovi nomadi, očito vlasi, nastanjeni su u selu i u kasnijim popisima, a knez Mihovil, sin Radoja, koji ih je doveo 1550. na taj posjed, na istoj je funkciji i 1574., dok je 1586. na položaju kneza Mihovilov sin Vuk.

¹³¹ BOA, TD No. 622/388. U nahiji Bilaj Bunić upisan je jedan čifluk Mehmed-age, dizdara dotične tvrđave, kojega sačinjava više mezri, te pravo na ljetnu i zimsku ispašu. Odmah iza njega upisan je drugi čifluk, kojega sada zajednički posjeduju spomenuti dizdar, jedan spahija, više posadnika, od kojih je jedan topdžija, a drugi izviđač – kalauz, pa čak i jedan mujezin. Ovaj čifluk se takođe sastojao od više mezri, od kojih je jedna bila neupisana dotada, “...pa su je spomenuti preuzeli da je ožive i preuzmu na sebe”.

odlaska na druge dužnosti, oni su najčešće jedno vrijeme zadržavali te posjede, a kasnije su svakako obezbjeđivali nove, bliže svojim novim boravištima.

Među porodicama neutvrđenog položaja i porijekla, a koje se relativno često spominju u popisu, nalazi se porodica *Potoklu*, čiji pripadnici imaju posjede u nahijama tvrđave Klis, Vrana, Lapac i drugim. S obzirom na činjenicu da se posjednici tituliraju nazivom “aga”, vjerovatno se radi o porodici čiji su pripadnici iz generacije u generaciju bivali tvrđavski posadnici, a poneki i zapovjednici, dok lokacije čifluka govore o porodici koja bi mogla biti vojnička, jer se upravo kreću kako idu osvajanja na toj strani¹³².

Dosta se često susreću i članovi porodice *Udovičić*, od kojih neki imaju titulu “beg”, visoki vojni funkcioner. Godine 1516. susreće se Udovičić Hasan, koji ima zeamet od 25.283 akče, a čine ga dva sela nahije Neretva i dva u nahiji Visoko.¹³³ On je i 1528. godine imao čifluk u nahiji Visoko, kojega je kasnije napustio, dok su njegovi sinovi Dede Bali, Isa Bali i Gazi u isto vrijeme imali čifluk u okolini Ključa.¹³⁴ Godine 1586. sinovi ovih gore navedenih i dalje posjeduju čifluke u nahiji Sinj i Cetina, koji se zapravo stalno nalaze u rukama članova ove porodice od samog osvajanja ovih krajeva. Članovi ove porodice spominju se kao posjednici u svim popisima Kliškog i kasnije sandžaka Krka, pa i u onom iz 1604. godine.¹³⁵

Iz svega navedenoga se vidi da su zvaničnici Kliškog sandžaka, a to se pretežno odnosi na ličnosti i porodice koje su nastavile da žive na ovim teritorijama, razgranavale i povećavale svoje prihode. To nisu postizali samo redovnim putem, dakle kao pripadnici askera, koji za svoju službu dobivaju odgovarajuće leno, nego su, zahvaljujući prihodima koje su već imali, mogli da od države uzimaju novu zemlju

¹³² Isto, fo. 243, 269, 354.

¹³³ BOA, TD No. 56, fo. 25. U defteru se to ne navodi, ali je Hasan svakako bio beg.

¹³⁴ BOA, TD No. 157, Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1528-30. god., prijevod Medžide Selmanović, u rukopisu.

¹³⁵ Prema podacima popisa mustahfiza iz 1550. godine, BOA, TD No. 440, Hasan-beg Udovičić je imao sinove Dede-balija, Isa-balija i Gazija. Dede-bali je imao sinove po imenu Lutfi, Ali, Čirkin?, Mustafa i Čališ. Džafer, sin Udovičića, možda brat Hasan-begov, imao je sinove Husejna, Sulejmana i Murata. Spominju se još Husejnov sin Ibrahim, te Velija, sin Kasima Udovičića. Svi su imali posjede u nahiji Sinj i Cetina.

u najam (npr. čifluk¹³⁶). Takve čifluke su njihovi potomci nasljeđivali i posjedovali, ili su prodavali pravo najma, pa zakupljivali druge; osim zemlje, oni su mogli tako sebi priskrbiti mlinove, ribnjake/ribolovišta, kovački točak/kovačnicu i druge vrste posjeda. To ne znači da i u drugim krajevima nije bilo ovih posjeda, ali po svemu izgleda da je to uz granicu bilo daleko brojnije.

Značajno je i da su ženski potomci i članovi obitelji (supruge i kćeri) učestvovala u tome, bilo putem nasljeđivanja, bilo putem vlastitog ulaganja i posjedovanja. One su i same pripadale klasi askera, ali kako nisu mogle obavljati vojnu službu, nisu mogle imati ni timare; međutim, imale su mogućnost da kroz čifluke i slične vrste posjeda i same povećavaju porodično bogatstvo. Upravo učešće žena u ekonomiji krajiškog društva pokazuje ukorijenjenost tih obitelji u krajiškom društvu ■

Fazileta Hafizović

Estates Owned by Officials and Their Families in the Sanjak of Klis in the 16th Century

Summary

According to the office they held, officials in the Ottoman governance were given estates that corresponded to their level of seniority. Their positions allowed them to obtain different types of estates, such as serfdoms, which were yet another source of their wealth.

The largest estates were held by *sanjakbeys*, followed by officers of lower ranks. They had an opportunity to provide for their family members, so that entire families rose as much as their most prominent member advanced his position.

This paper presents specific examples from the Ottoman sources, which is a new contribution to the history of the most prominent families in the sanjak of Klis in the 16th and early 17th centuries.

Key words: *history, the Ottoman Empire, the eyelet of Bosnia, the sanjak of Klis, officials, estates.*

¹³⁶ Na osnovu izloženoga, jasno je da se čifluk kao vrsta zemljišnog posjeda javlja od samih početaka osmanske vlasti, te da to nije onaj čifluk iz mnogo kasnijeg procesa čiflučenja, koji je razorio timarski sistem.